અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========

મેસર્સ ત્રિમૂર્તિ ફ્રેગ્રેન્સિસ (પી) લિમિટેડ તેના નિર્દેશક શ્રી પ્રદીપ કુમાર અગ્રવાલ

દ્વારા

વિરુદ્ધ

એન. સી. ટી. દિલ્હીની સરકાર તેના મુખ્ય સચિવ (નાણાકીય) અને અન્ય દ્વારા

(૨૦૧૧નો સિવિલ અપીલ નંબર ૮૪૮૬)

સપ્ટેમ્બર ૧૯,૨૦૨૨

[ઇન્દિરા બેનર્જી, સૂર્ય કાન્ત, એમ. એમ. સુંદરેશ, સુધાંશુ ધુલિયા અને હેમંત ગુપ્તા, ન્યાયમૂર્તિઓ]

કરવેરા/કરવેરા–એક્સાઇઝની વધારાની ફરજો (વિશેષ મહત્વની ચીજવસ્તુઓ) અધિનિયમ, ૧૯૫૭–સેન્ટ્રલ એક્સાઇઝ એક્ટ, ૧૯૪૪–દિલ્હી સેલ્સ ટેક્સ એક્ટ, ૧૯૭૫–ઉત્તર પ્રદેશ ટ્રેડ ટેક્સ એક્ટ, ૧૯૪૮–તમિલનાડુ જનરલ સેલ્સ ટેક્સ એક્ટ, ૧૯૫૯–શું પાન મસાલા, જેમાં તમાકુ અને ગુટકા

હોય છે, જે એડીઈ અધિનિયમની પ્રથમ અનુસૂચિમાં પ્રવેશ દ્વારા આવરી લેવામાં આવે છે, તે રાજ્ય દ્વારા ૧૯૭૫ના અધિનિયમ અને/અથવા ૧૯૭૮ના અધિનિયમ અને/અથવા ૧૯૫૯ના અધિનિયમ હેઠળ કરપાત્ર છે:એડીઈ અધિનિયમ કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૪૪ હેઠળ લાદવામાં આવેલી આબકારી જકાત ઉપરાંત અમુક ચીજવસ્તુઓના સંબંધમાં વધારાની આબકારી જકાત વસૂલવા અને વસૂલવાની જોગવાઈ કરવા માટે ઘડવામાં આવ્યો છે– એકવાર એડીઈ અધિનિયમ હેઠળ માલ વસૂલવામાં આવે, તો રાજ્ય અધિનિયમ હેઠળ તે જ ચીજવસ્તુઓ પર રાજ્ય વેચાણવેરો વસૂલ કરી શકતું નથી–કોઠારી પ્રોડક્ટ્સ લાઇન ઓફ કેસો અને આગ્રા બેલ્ટિંગ લાઇન ઓફ કેસો વચ્ચે કોઈ વિરોધાભાસ નથી–કોઈ વિરોધાભાસ ન હોવાથી, બંધારણીય બેન્ચનો સંદર્ભ અસમર્થ છે અને કેસ નિયમિત બેન્ચ સમક્ષ નિર્ણય માટે મૂકી શકાય છે.

ભારતનું બંધારણ–કલમ ૧૪૫–જોવાનો નિર્ણયનો સિદ્ધાંત–પૂર્વવર્તી સિદ્ધાંત–અગાઉના નિર્ણયને ઓવરરૂલ કરવા માટેની માર્ગદર્શિકા– યોજાઈ:ઈન્દિરા બેનર્જી, જે. (પોતાના માટે અને સૂર્યકાંત, એમ. એમ. અને સુંદરેશ, સુધાંશુ ધૂલિયા, જે. જે. માટે):આ પ્રશ્નનો જવાબ સુપ્રીમ કોર્ટની બંધારણીય બેન્ચના ડૉ. જયશ્રી લક્ષ્મણરાવ પાટીલ વિરુદ્ધ મુખ્યમંત્રી અને અન્યોના (૨૦૨૧) ૮ જેટી ૩૩૭ના ચુકાદા દ્વારા આપવામાં આવ્યો છે, જેને ધ્યાનમાં રાખીને આ અદાલત માટે આ પ્રશ્નનો જવાબ આપવાની જરૂર નથી–

કલમ ૧૪૫ (૫) ને ધ્યાનમાં રાખીને સુનાવણીમાં બહુમતી ન્યાયાધીશોની સંમતિને અદાલતના ચુકાદા અથવા અભિપ્રાય તરીકે ગણવામાં આવશે– બહુમતી ધરાવતી ન્યાયાધીશોની સંખ્યાને ધ્યાનમાં લીધા વિના, મોટી સંખ્યાની બેન્ચનો બહુમતી નિર્ણય ઓછી સંખ્યાની બેન્ચના નિર્ણય પર પ્રભુત્વ ધરાવશે– હેમંત ગુપ્તા, જે. (સુસંગત):સૌથી મોટી સંખ્યાની બેન્ચ દ્વારા આપવામાં આવેલો નિર્ણય ઓછી અથવા સમાન સંખ્યાની કોઈપણ અનુગામી બેન્ચ માટે બંધનકર્તા છે–તે બેન્ચની તાકાત છે અને એવા ન્યાયાધીશોની સંખ્યા નહીં કે જેમણે કોઈ ચોક્કસ મત લીધો હોય જેને સુસંગત કહેવામાં આવે છે–ઓછા કોરમની બેન્ચ મોટા કોરમની બેન્ચ દ્વારા લેવામાં આવેલા કાયદાના દૃષ્ટિકોણથી અસંમત અથવા અસંમત ન હોઈ શકે–આમ, ચોક્કસ અભિપ્રાય લેતા ન્યાયાધીશોની સંખ્યાત્મક તાકાત સુસંગત નથી, પરંતુ બેન્ચની સંખ્યા ચુકાદાના બંધનકર્તા પ્રકૃતિને નિર્ધારિત કરે છે.

ડૉ. જયશ્રી લક્ષ્મણરાવ પાટીલ વિ. મુખ્યમંત્રી અને અન્યો.(૨૦૨૧) ૮ એસસીસી ૧:૨૦૨૧ (૮) જેટી ૩૩૭; દાઉદી બોહરા સમુદાયનું કેન્દ્રીય બોર્ડ અને બીજું વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય અને બીજું (૨૦૦૫) ૨ એસસીસી ૬૭૩:[૨૦૦૪] ૬ પૂરક.એસ. સી. આર. ૧૦૫૪; ભારત સંઘ અને અન્ય વિરુદ્ધ રઘુબીર સિંહ (મૃત) એલ. આર. એસ. દ્વારા. વગેરે. (૧૯૮૯) ૨

એસસીસી ૭૫૪:[૧૯૮૯] ૩ એસ. સી. આર. ૩૧૬–અનુસરવામાં આવ્યું.

કોઠારી પ્રોડક્ટ્સ લિમિટેડ વિ.એપીની સ્થિતિ (૨૦૦૦) ૯ એસસીસી ૨૬૩:૨૦૦૦ (૩) જે. ટી. ૫૫૪; સેન્ટ્રલ સેલ્સ ટેક્સ વિરુદ્ધ આગ્રા બેલ્ટિંગ વર્ક (૧૯૮૭) ૩ એસ. સી. સી. ૧૪૦:[૧૯૮૭] ૩ એસસીઆર ૯૩–ચર્ચા.

શાંતિ ફેગ્રેન્સ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા એન્ડ અનર્સ (૨૦૧૮) ૧૧ એસસીસી ૩૦૫:[૨૦૧૭] ૮ એસસીઆર ૭૧૧; યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા વિ. રઘુબીર સિંહ (૧૯૮૯) ૨ એસસીસી ૭૫૪:[૧૯૮૯] ૩ એસ. સી. આર. ૩૧૬; નિંગપ્પા રામપ્પા કુરબાર વિ. સમ્રાટ ૧૯૪૧ એસ. સી. સી. ઓનલાઈન બોમ્બ ૪૧:એર ૧૯૪૧ બોમ ૪૦૮; સુપ્રીમ કોર્ટ એડવોકેટ્સ–ઓન–રેકોર્ડ એસોસિએશન વિ યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા (૨૦૧૬) ૫ એસસીસી ૧:[૨૦૧૫] ૧૩ એસસીઆર ૧; હાર્પર વિ. નેશનલ કોલસા બોર્ડ [૧૯૭૪] ક્યૂબી ૬૧૪; મહાલક્ષ્મી ઓઈલ મિલ્સ વિ. સ્ટેટ ઓફ એપી. (૧૯૮૯) ૧ એસસીસી ૧૬૪:[૧૯૮૮] ૨ પૂરક.એસસીઆર ૧૦૮૮; ગોડફ્રે ફિલિપ્સ ઈન્ડિયા લિમિટેડ વિ.યુ. પી. રાજ્ય (૨૦૦૫) ૨ એસ. સી. સી. ૫૧૫:[૨૦૦૫] ૧ એસ. સી. આર.

૭૩૨; ઓરિસ્સા રાજ્ય વિરુદ્ધ રાધે શ્યામ ગુડાખુ ફેક્ટરી (૨૦૧૮) ૧૧ એસ. સી. સી. ૫૦૫; ગુલાબચંદ હરેકચંદ વિરુદ્ધ પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય ૧૯૮૪ એસ. સી. સી. ઓનલાઇન કેલ ૨૭૪; રિલાયન્સ ટ્રેડિંગ કંપની, કેરળ વિરુદ્ધ કેરળ રાજ્ય (૨૦૧૧) ૧૫ એસ. સી. સી. ૭૬૨; સેલ્સ ટેક્સ ઓફિસર, સેક્ટર-IX, કાનપુર વિરુદ્ધ ડેરી ઉત્પાદનોના વ્યવહાર અને અન્ય (૧૯૯૪) સપ્લિમેન્ટ.૨ એસ. સી. સી. ૬૩૯; બિહાર રાજ્ય અને અન્ય વિરુદ્ધ કૃષ્ણ કુમાર કાબરા અને અન્ય (૧૯૯૭) ૯ એસ. સી. સી. ૭૬૩-નો ઉલ્લેખ.

ગુજરાત રાજ્ય વિરુદ્ધ ગોર્ડનદાસ કેશવજી ગાંધી અને અન્ય. એ. આઈ. આર. ૧૯૬૨ ગુજ ૧૨૮-મંજૂર.

<u>કેસ કાયદો સંદર્ભ</u>

<u>ન્યાયમૂર્તિ ઇન્દિરા બેનર્જીના ચુકાદામાં</u>

[૨૦૧૭] ૮ એસ. સી. આર. ૭૧૧ નો સંદર્ભ પેરા ૨ માં આપવામાં આવ્યો છે

[૧૯૮૯] ૩ એસ. સી. આર. ૩૧૬ નો સંદર્ભ પેરા ૩ માં આપવામાં આવ્યો છે

[૧૯૮૭] ૩ એસ. સી. આર. ૯૩ પર ચર્ચા કરવામાં આવી પેરા ૪

[૨૦૧૫] ૧૩ એસ. સી. આર. ૧ નો સંદર્ભ પેરા ૪ (ii) માં આપવામાં આવ્યો છે.

[૧૯૮૮] ૨ પૂરક.એસ. સી. આર. ૧૦૮૮ નો સંદર્ભ પેરા ૬ માં આપવામાં આવ્યો છે

[૨૦૦૫] ૧ એસ. સી. આર. ૭૩૨ નો સંદર્ભ પેરા ૭ માં આપવામાં આવ્યો છે.

<u>ન્યાયમૂર્તિ હેમંત ગુપ્તાના ચુકાદામાં</u>

[૨૦૦૪] ૬ પૂરક.એસ. સી. આર. ૧૦૫૪ પેરા એફને અનુસરે છે.

[૧૯૮૯] ૩ એસ. સી. આર. ૩૧૬ એ પેરા એફને અનુસર્યું

સિવિલ અપીલેટ જ્યુરિસડીક્શનઃસિવિલ અપીલ નંબર ૮૪૮૬/૨૦૧૧.

૨૦૦૫ના રિટ પિટિટન (સી) No.૨૯૨૫ માં નવી દિલ્હી ખાતે દિલ્હી હાઈકોર્ટના ૦૫.૦૪.૨૦૦૬ ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી.

સાથે

સિવિલ અપીલ નંબર ૮૪૮૫,૮૪૮૭,૮૪૯૬–૮૫૦૧,૨૦૧૧ ની ૮૫૦૨,૮૬૧૭,૨૦૧૪ ની ૧૦૩૭૪–૧૦૩૭૯,૮૪૮૮,૮૪૯૧–૮૪૯૪,૨૦૧૧ ની ૮૪૯૫,૨૦૧૭ ની સ્પેશિયલ લીવ પિટિશન (C) નંબર ૩૩૩૨૨.

શ્રી ધ્રુવ અગ્રવાલ, વરિષ્ઠ અધિવક્તા, નલિન તલવાર, પ્રવીણ કુમાર, નિશિત અગ્રવાલ, સુશ્રી સુનૈના કુમાર, સુશ્રી કનિષ્ક મિત્તલ, માધવ ભાટિયા, ધ્રુવ સુરાના, શ્રેષ્ઠ આર્ય, આદિત્ય પાંડે, સુશ્રી ભારતી ત્યાગી, પવનશ્રી અગ્રવાલ, સુશ્રી સૌમ્યા ધનકર,શ્રીમતી પ્રભા સ્વામી, નિખિલ સ્વામી, સુશ્રી દિવ્યા સ્વામી, સુશ્રી ઉપાસના અગ્રવાલ, વિપિન કુમાર જય, જી. પ્રકાશ, એડ.અપીલકર્તા માટે.

તુષાર મહેતા, એસ. જી., એન. વેંકટરમણ, એ. એસ. જી., અરિજીત પ્રસાદ, કે. રાધાકૃષ્ણન, સિનિયર એડ., રુપેશ કુમાર, જોહેબ હુસૈન, કનુ અગ્રવાલ, વી. સી. એસ. ભારતી, એચ. આર. રાવ, રાઘવ, મુકેશ કુમાર મારોરિયા, ગુરમીત સિંહ મક્કર, ટી. એસ. સબરીશ, વિષ્ણુ ઉન્નીકૃષ્ણન, સુશ્રી શિવાની જેના, શંકર, એમ. યોગેશ કન્ના, ભક્તિ વર્ધન સિંહ, વિકાસ સિંહ જાંગરા, અમિત કુમાર પાઠક, તુષાર થારેજા, આર. નેદુમારન, એડ.પ્રતિવાદીઓ માટે.

કોર્ટના ચુકાદાઓ **જસ્ટિસ ઈન્દિરા બેનર્જી** દ્વારા આપવામાં આવ્યા હતા.

[એડ. નોંધઃઆ મામલે બે અલગ–અલગ ચુકાદાઓ હતા–એક ચુકાદો માનનીય ન્યાયમૂર્તિ ઇન્દિરા બેનર્જીએ પોતાના માટે અને માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી સૂર્યકાંત, માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી એમ. એમ. સુંદરેશ અને માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી સુધાંશુ ધૂલિયા વતી આપ્યો હતો. અને માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી હેમંત ગુપ્તા દ્વારા આપવામાં આવેલ અન્ય ચુકાદો.]

૧. અપીલની આ બેચમાં ઉઠાવવામાં આવેલો મુખ્ય પ્રશ્ન એ છે કે શું 'પાન મસાલા', જેમાં તમાકુ અને ગુટકા છે, જેને આબકારી (વિશેષ મહત્વના માલ) અધિનિયમ ૧૯૫૭ની વધારાની ફરજોની પ્રથમ અનુસૂચિમાં પ્રવેશ દ્વારા આવરી લેવામાં આવ્યો છે, જેને હવે પછી 'એડીઈ અધિનિયમ' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, તે દિલ્હી વેચાણવેરો અધિનિયમ ૧૯૭૫ અને/અથવા ઉત્તર પ્રદેશ વેપાર વેરો અધિનિયમ ૧૯૪૮ અને/અથવા તમિલનાડુ સામાન્ય વેચાણવેરો અધિનિયમ, ૧૯૫૯ હેઠળ રાજ્ય દ્વારા કરપાત્ર છે.

૨. શાંતિ સુગંધ વિરુદ્ધ ભારત સંઘ અને અન્યો (૨૦૧૮) ૧૧ એસ. સી. સી. ૩૦૫ માં, આ અદાલતની એક ખંડપીઠે અવલોકન કર્યું:

૧૨. એવું લાગે છે કે કોઠારી પ્રોડક્ટ્સ વચ્ચે સીધો સંઘર્ષ છે [કોઠારી પ્રોડક્ટ્સ લિમિટેડ વિ.એપી રાજ્ય, (૨૦૦૦) ૯ એસસીસી ૨૬૩],

રાધેશ્યામ ગુડાખુ ફેક્ટરી [ઓરિસ્સા રાજ્ય વિરુદ્ધ રાધેશ્યામ ગુડાખુ ફેક્ટરી, (૨૦૧૮) ૧૧ એસસીસી ૫૦૫:(૧૯૮૮) ૬૮ એસટીસી ૯૨ (એસસી)] અને રિલાયન્સ ટ્રેડિંગ કંપની.કેરળ રાજ્ય, (૨૦૧૧) ૧૫ SCC ૭૬૨] એક તરફ ચુકાદાઓ, અને આગ્રા બેલ્ટિંગ વર્ક્સ [CST વિ. આગ્રા બેલ્ટિંગ વર્ક્સ, (૧૯૮૭) ૩ SCC ૧૪૦:૧૯૮૭ એસ. સી. સી. (કરવેરા) ૨૩૩], જે પછી અન્ય બે ચુકાદાઓ પણ આવ્યા હતા.અમે એ ઉમેરવા ઉતાવળ કરી શકીએ છીએ કે બંને પક્ષો પર ત્રણ જજ બેન્ચના નિર્ણયો છે....."

૩. ખંડપીઠે વધુમાં અવલોકન કર્યું:

"૧૩. ... આ કેસની અન્ય એક રસપ્રદ વિશેષતા એ છે કે શું ભારત સંઘ વિરુદ્ધ રઘુબીર સિંહ (૧૯૮૯) ૨ એસસીસી ૭૫૪ પછી; (૧૯૮૯) ૩ એસ. સી. આર. ૩૧૬, પૃષ્ઠ ૩૩૫૩૭ પર એસ. સી. આર.:એસ. સી. સી. પી. ૭૭૭ ૭૮, પેરા ૨૭, એવું કહી શકાય કે આ અદાલતના ન્યાયાધીશો માત્ર સુવિધા માટે ૨ s અને ૩ s માં બેસતા નથી, પરંતુ જે બેન્ચ આંકડાકીય રીતે બહેતર છે તે ઓછી સંખ્યાની બેન્ચ પર પ્રભુત્વ મેળવશે.જો આ અદાલત દ્વારા લાગુ કરાયેલ પૂર્વવર્તી સિદ્ધાંત, સંખ્યાઓની બાબત છે, તો રસપ્રદ રીતે પૂરતું છે, જેમ કે બ્યુમોન્ટ, સી. જે. દ્વારા નિંગપ્પા રામપ્પા કુરબાર વિરુદ્ધ સમ્રાટ ૧૯૪૧ એસ. સી. સી.

ઓનલાઇન બોમ ૪૧ માં કરવામાં આવ્યું છેઃAIR ૧૯૪૧ BOM ૪૦૮, કાયદાની સ્થિતિ નીચે મુજબ હોઈ શકે છેઃ(એર પી. ૪૦૯: એસ. સી. સી. ઓનલાઇન બોમ્બ)

"...તે કેસમાં અદાલતમાં પાંચ ન્યાયાધીશોનો સમાવેશ થતો હતો, જેમાંથી એક, શાહ, જે., તે દરખાસ્તથી અસંમત હતા.કેસની સત્તા પ્રશ્ન માટે ખુલ્લી હોઈ શકે છે, કારણ કે રાણી મહારાણી વિ. મુગપ્પા બિન નિંગપા [રાણી મહારાણી વિ. મુગપ્પા બિન નિંગપા, આઇએલઆર (૧૮૯૩) ૧૮ બોમ ૩૭૭] માં ચાર ન્યાયાધીશોની આ અદાલતની પૂર્ણ બેન્ચનો અગાઉનો નિર્ણય હતો, જે એક અલગ નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યો હતો.દેખીતી રીતે એવું માનવામાં આવતું હતું કે પાંચ ન્યાયાધીશો, ચારથી એકની બહુમતીથી, ચાર ન્યાયાધીશોના સર્વસંમત નિર્ણયને નકારી શકે છે, ચોખ્ખું પરિણામ એ હતું કે ચાર ન્યાયાધીશોનો અભિપ્રાય સંકલન અધિકારક્ષેત્રના પાંચ ન્યાયાધીશોના અભિપ્રાય પર પ્રભુત્વ ધરાવે છે.પૂર્ણ પીઠની સત્તાઓ અને બંધારણ પર બહુ ઓછી સત્તા હોય તેવું લાગે છે.તેમાં કોઈ શંકા નથી કે કુલ બેન્ચ ડિવિઝન બેન્ચને રદ કરી શકે છે, અને કુલ બેન્ચમાં ત્રણ કે તેથી વધુ ન્યાયાધીશો હોવા જોઈએ; પરંતુ એવું માનવું વિસંગત લાગશે કે પછીની કુલ

બેન્ચ અગાઉની કુલ બેન્ચને રદ કરી શકે છે, કારણ કે પછીની બેન્ચમાં અગાઉની સરખામણીએ વધુ ન્યાયાધીશો હોય છે.જો તે નિયમ હોત, તો તેનો અર્થ એ થશે કે સાત ન્યાયાધીશોની બેન્ચ, ચારથી ત્રણની બહુમતીથી, છ ન્યાયાધીશોની બેન્ચના સર્વસંમત નિર્ણયને નકારી શકે છે, જો કે તમામ ન્યાયાધીશો સંકલિત અધિકારક્ષેત્રના હતા.એનાતુલ્લા વિ. કૌશેર અલી [એનાતુલ્લા વિ. કૌશેર અલી, ૧૯૨૬ એસસીસી ઓનલાઇન કેલ ૧૦૪:આઈ. એલ. આર. (૧૯૨૭) ૫૪ કેલ ૨૬૬], સેન્ડરસન, સી. જે., કલકત્તામાં આ પ્રથા દર્શાવતા, એવો અભિપ્રાય હોવાનું જણાય છે કે પૂર્ણ પીઠના નિર્ણયને માત્ર પ્રિવી કાઉન્સિલ અથવા મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા ખાસ રચાયેલી બેન્ચ દ્વારા ઉલટાવી શકાય છે.જો આ સાચો નિયમ હોય તો પણ, એવું બતાવવા માટે કંઈ નથી કે મુખ્ય ન્યાયાધીશે સમ્રાટ વિરુદ્ધ પુરુષોત્તમ ઈશ્વર અમીન [સમ્રાટ વિરુદ્ધ પુરુષોત્તમ ઈશ્વર અમીન, ૧૯૨૦ એસ. સી. સી. ઓનલાઇન બોમ ૧૪૪:આઈએલઆર (૧૯૨૧) ૪૫ બોમ ૮૩૪].મને યાદ નથી કે મેં ક્યારેય પૂર્ણ ન્યાયપીઠના ચુકાદા પર વિચાર કરવા માટે વિશેષ ન્યાયપીઠની રચના કરી હોય, જોકે મેં વિભાગીય ન્યાયપીઠના ચુકાદાઓ પર વિચાર કરવા માટે ઘણી પૂર્ણ ન્યાયપીઠની રચના કરી છે.જો કે, મારે આ વિષયને આગળ

વધારવાની જરૂર નથી, કારણ કે, વર્તમાન અપીલના હેતુ માટે, હું એવું માનવા તૈયાર છું કે ખોટી જુબાનીનો વૈકલ્પિક આરોપ છે, અને તે તે પ્રકૃતિનો આરોપ હતો જેનો વિદ્વાન વધારાના સત્ર ન્યાયાધીશે વિચાર કર્યો હતો.ત્યારે સવાલ એ છે કે શું ન્યાયના હિતમાં આ પ્રકારનો આરોપ લગાવવો યોગ્ય છે."

૧૪. આ ગૂંચવણને એમ. બી. લોકુર, જે. દ્વારા સુપ્રીમ કોર્ટ એડવોકેટ્સન રેકોર્ડ એસોસિએશન વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા [સુપ્રીમ કોર્ટ એડવોકેટ્સન રેકોર્ડ એસોસિએશન વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, (૨૦૧૬) ૫ એસસીસી ૧] માં પણ સંબોધવામાં આવી હતી, જે નીચે મુજબ છે:(એસ. સી. સી. પૃષ્ઠ ૫૭૭૮, પેરા ૬૬૯)

"૬૬૯. પ્રદીપ કુમાર બિસ્વાસના વધુ રસપ્રદ પાસાઓમાંથી એક [પ્રદીપ કુમાર બિસ્વાસ વિ. ઇન્ડિયન ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ કેમિકલ બાયોલોજી, (૨૦૦૨) ૫ એસસીસી ૧૧૧:૨૦૦૨ એસ. સી. સી. (લેન્ડસ) ૬૩૩] એ છે કે બેન્ચની રચના કરનારા ૭ (સાત) વિદ્વાન ન્યાયાધીશોમાંથી, ૫ વિદ્વાન ન્યાયાધીશોએ સભાજીત તિવારી [સભાજીત તિવારી વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, (૧૯૭૫) ૧ એસ. સી. સી. ૪૮૫ માં ૫ વિદ્વાન ન્યાયાધીશોના અન્ય સમૂહના

સર્વસંમત નિર્ણયને નકારી કાઢ્યો હતો:૧૯૭૫ એસસીસી (લેન્ડએસ) ૯૯].પ્રદીપ કુમાર બિસ્વાસમાં બે વિદ્વાન ન્યાયાધીશો [પ્રદીપ કુમાર બિસ્વાસ વિ. ઈન્ડિયન ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ કેમિકલ બાયોલોજી, (૨૦૦૨) ૫ એસસીસી ૧૧૧:૨૦૦૨ એસસીસી (લેન્ડએસ) ૬૩૩] એ શોધી કાઢ્યું કે સભાજીત તિવારી [સભાજીત તિવારી વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, (૧૯૭૫) ૧ એસસીસી ૪૮૫:૧૯૭૫ એસ. સી. સી. (લેન્ડએસ) ૯૯] યોગ્ય રીતે નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું.બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, જ્યારે કુલ ૭ વિદ્વાન ન્યાયાધીશોએ હકીકત અને કાયદાના મુદ્દા પર ચોક્કસ દ્રષ્ટિકોણ અપનાવ્યો હતો, ત્યારે તે દ્રષ્ટિકોણ ૫ વિદ્વાન ન્યાયાધીશો દ્વારા ખોટો હોવાનું જણાયું હતું, જેમનો નિર્ણય ખરેખર આજે પણ લાગુ પડે છે.શું સંખ્યાઓનું વજન અપ્રસ્તુત છે?શું તે પછીની બેન્ચમાં માત્ર સંખ્યાઓ જ ખરેખર મહત્વની છે?જો પ્રદીપ કુમાર વિશ્વાસ [પ્રદીપ કુમાર વિશ્વાસ વિરુદ્ધ ઈન્ડિયન ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ કેમિકલ બાયોલોજી, (૨૦૦૨) ૫ એસ. સી. સી. ૧૧૧ માં માત્ર ૪ જ વિદ્વાન ન્યાયાધીશો હોત તો શું સ્થિતિ હોત:૨૦૦૨ એસસીસી (લેન્ડએસ) ૬૩૩] એ સભાજીત તિવારીને રદ કરવાનો નિર્ણય લીધો હતો [સભાજીત તિવારી વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, (૧૯૭૫) ૧ એસસીસી ૪૮૫:૧૯૭૫ એસ. સી. સી. (લેન્ડસ)

૯૯] જ્યારે બાકીના ૩ વિદ્વાન ન્યાયાધીશોને તે નિર્ણયમાં કોઈ ભૂલ ન લાગી?શું ૫ વિદ્વાન ન્યાયાધીશોની બેન્ચ દ્વારા સર્વસંમતિથી આપવામાં આવેલા નિર્ણયને ૭ વિદ્વાન ન્યાયાધીશોની અનુગામી બેન્ચમાં ૪ વિદ્વાન ન્યાયાધીશોના નિર્ણય દ્વારા નકારી કાઢવામાં આવશે?પ્રદીપ કુમાર બિસ્વાસ [પ્રદીપ કુમાર બિસ્વાસ વિ. ઈન્ડિયન ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ કેમિકલ બાયોલોજી, (૨૦૦૨) ૫ SCC ૧૧૧:૨૦૦૨ એસ. સી. સી. (લેન્ડએસ) ૬૩૩] એક અસંગત પરિસ્થિતિ રજૂ કરે છે જેને કાર્યવાહીના યોગ્ય નિયમો દ્વારા સંબોધવાની જરૂર છે.જો આ વિસંગતતા ટકી રહે તો ત્રીજા ન્યાયાધીશોના કેસમાં ૯ વિદ્વાન ન્યાયાધીશોના સર્વસંમત નિર્ણય [વિશેષ સંદર્ભ નંબર ૧/૧૯૯૮, ફરીથી, (૧૯૯૮) ૭ SCC ૭૩૯] ને (વિદ્વાન એટર્ની જનરલ દ્વારા માંગ્યા મુજબ) બેન્ચમાં ૬ વિદ્વાન ન્યાયાધીશો/૧૧ વિદ્વાન ન્યાયાધીશો દ્વારા નકારી શકાય છે, જેમાંથી ૫ અલગ દ્રષ્ટિકોણ ધરાવે છે, એક દ્રષ્ટિકોણ ધરાવતા ન્યાયાધીશોની કુલ સંખ્યા ૧૪ અને અન્ય દ્રષ્ટિકોણ ધરાવતા ન્યાયાધીશોની કુલ સંખ્યા ૬ કરી શકાય છે, જેમાં ૬ વિદ્વાન ન્યાયાધીશોને કાયદા તરીકે લેવામાં આવે છે."

૧૫. એ તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવી શકે છે કે વર્તમાન કિસ્સામાં, જો સંખ્યાઓ સરખાવવામાં આવે તો કોઠારી પ્રોડક્ટ્સ [કોઠારી પ્રોડક્ટ્સ લિમિટેડ વિ.એ. પી. રાજ્ય, (૨૦૦૦) ૯ એસ. સી. સી. ૨૬૩] લાઇન, રાધેશ્યામ ગુડાખુ ફેક્ટરી [ઓરિસ્સા રાજ્ય વિરુદ્ધ રાધેશ્યામ ગુડાખુ ફેક્ટરી, (૨૦૧૮) ૧૧ એસ. સી. સી. ૫૦૫:(૧૯૮૮) ૬૮ એસટીસી ૯૨ (એસસી)] અને રિલાયન્સ ટ્રેડિંગ કંપની.કેરળ રાજ્ય, (૨૦૧૧) ૧૫ એસ. સી. સી. ૭૬૨], આગ્રા બેલ્ટિંગ વર્ક્સ [સી. એસ. ટી. વિ. આગ્રા બેલ્ટિંગ વર્ક્સ, (૧૯૮૭) ૩ એસ. સી. સી. ૧૪૦ ની સામે, આંકડાકીય રીતે કહીએ તો, આઠ વિદ્વાન ન્યાયાધીશોની બેન્ચમાં જશે:૧૯૮૭ એસ. સી. સી. (કરવેરા) ૨૩૩] રેખા, જે છ વિદ્વાન ન્યાયાધીશોની સંખ્યાત્મક સંખ્યા સુધી જાય છે.જો બી. સી. રે, જે. ના અસંમત ચુકાદાને કોઠારી પ્રોડક્ટ્સમાં ઉમેરવામાં આવે તો [કોઠારી પ્રોડક્ટ્સ લિમિટેડ વિ.એ. પી. ની સ્થિતિ, (૨૦૦૦) ૯ એસ. સી. સી. ૨૬૩] રેખા, તો આપણી પાસે ૯ ની સંખ્યાત્મક શક્તિ છે:૬.જ્યારે એક ચુકાદાને બીજા દ્વારા નકારી કાઢવામાં આવે છે ત્યારે આંકડાકીય શક્તિનો પ્રશ્ન માર્મિકતા મેળવે છે, જેમ કે બ્યુમોન્ટ, સી. જે. દ્વારા નિંગપ્પા રામપ્પા કુરબારમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે [નિંગપ્પા રામપ્પા કુરબાર વિ. સમ્રાટ, ૧૯૪૧ એસસીસી ઓનલાઇન બોમ ૪૧:એ. આઈ. આર. ૧૯૪૧ બોમ ૪૦૮], અને લોકુર, જે. દ્વારા સુપ્રીમ કોર્ટ એડવોકેટ્સન રેકોર્ડ

એસોસિએશનમાં. [સર્વોચ્ચ અદાલતના વકીલો રેકોર્ડ એસોસિએશન વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, (૨૦૧૬) ૫ એસસીસી ૧ ૫૨] "

૪. બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે બંધારણીય ખંડપીઠે નીચેના પ્રશ્નોનો ઉલ્લેખ કર્યો હતોઃ

i) કોઠારી પ્રોડક્ટ્સ લિમિટેડ વિ.એ. પી. રાજ્ય (૨૦૦૦) ૯ એસ. સી. સી. ૨૬૩ ચુકાદાઓ અથવા સેન્ટ્રલ સેલ્સ ટેક્સ વિરુદ્ધ આગ્રા બેલ્ટિંગ વર્ક (૧૯૮૭) ૩ એસ. સી. સી. ૧૪૦, ચુકાદાઓની રેખા કાયદામાં સાચી છે; અને

ii) આ અદાલતના અગાઉના નિર્ણયને રદ કરવા માટે ભવિષ્ય માટે યોગ્ય માર્ગદર્શિકા શું હોવી જોઈએ અને નિંગપ્પા રામપ્પા કુરબાર વિરુદ્ધ સમ્રાટ ૧૯૪૧ એસ. સી. સી. ઓનલાઈન બોમ ૪૧ માં રજૂ કરાયેલા પ્રસ્તાવો દ્વારા અદાલતોને કેટલી હદ સુધી માર્ગદર્શન આપવું જોઈએઃએર એમ. ૧૯૪૧ બોમ ૪૦૮, સુપ્રીમ કોર્ટ એડવોકેટ્સન રેકોર્ડ એસોસિએશન વિરુદ્ધ ભારત સંઘ (૨૦૧૬) ૫ એસ. સી. સી. ૧ માં લોકુર, જે. ના અવલોકનો અને હાર્પર વિરુદ્ધ રાષ્ટ્રીય કોલસા બોર્ડ [૧૯૭૪] ક્યૂ. બી. ૬૧૪ માં અપીલ કોર્ટનો ચુકાદો.

૫. એડીઈ કાયદો કેન્દ્રીય આબકારી અધિનિયમ ૧૯૪૪ હેઠળ લાદવામાં આવેલી આબકારી જકાત ઉપરાંત અમુક ચીજવસ્તુઓના સંદર્ભમાં વધારાની આબકારી જકાત વસૂલવા અને વસૂલવાની જોગવાઈ કરવા માટે ઘડવામાં આવ્યો છે.એડીઈ એક્ટના ઓબ્જેક્ટ્સનું નિવેદન વાંચે છેઃ

"આ બિલનો ઉદ્દેશ કેન્દ્ર અને રાજ્યો દ્વારા ખાંડ, તમાકુ અને મિલમાં બનાવેલા કાપડ પર લાદવામાં આવેલા વેચાણવેરાના સ્થાને વધારાની આબકારી જકાત લાદવાનો અને આ કરવેરાની ચોખ્ખી આવકનું વિતરણ કરવાનો છે, સિવાય કે કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને આભારી આવક.વધારાની ફરજોની આવકની વહેંચણી વ્યાપક રીતે બીજા નાણાં પંચ દ્વારા ભલામણ કરાયેલ પેટર્નને અનુસરે છે.એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે જે રાજ્યો ૧.૪.૧૯૫૮ પછી આ ચીજવસ્તુઓના વેચાણ અથવા ખરીદી પર કર વસૂલ કરે છે તેઓ ચોખ્ખી આવકના વિતરણમાં ભાગ લેતા નથી.આંતરરાજ્ય વેપાર અથવા વાણિજ્યમાં વિશેષ મહત્વ ધરાવતી જાહેર કરાયેલી ચીજવસ્તુઓની શ્રેણીમાં આ ત્રણ ચીજવસ્તુઓનો સમાવેશ કરવા માટે પણ બિલમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, જેથી તેમના પર એકસમાન આબકારી જકાત લાદવામાં આવ્યા પછી, કોઈ પણ રાજ્ય દ્વારા વસૂલવામાં આવતા વેચાણવેરાના દર કેન્દ્રીય

વેચાણવેરાના અધિનિયમ, ૧૯૫૬ની કલમ ૧૫ના પ્રતિબંધોને આધિન રહે."

૬. મહાલક્ષ્મી ઓઇલ મિલ્સ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ એપી (૧૯૮૯) ૧ એસસીસી ૧૬૪ માં, આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતોઃ

"૫ .....ટૂંકમાં કહીએ તો, આ કાયદાનો ઉદ્દેશ જ્યાં સુધી આ ચીજવસ્તુઓની વાત છે ત્યાં સુધી વેચાણવેરાના સ્થાને આબકારી જકાતની વધારાની ફરજોને બદલવાનો હતો.રાજ્ય વિધાનસભાઓને આ ચીજવસ્તુઓના વેચાણ અથવા ખરીદી પર જો તેઓ ઈચ્છે તો કર વસૂલવાની સ્વતંત્રતા હોવાથી, આ કાયદામાં જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે વધારાની આબકારી જકાત માત્ર એવા રાજ્યોમાં વહેંચવામાં આવશે જે આ ચીજવસ્તુઓના વેચાણ અથવા ખરીદી પર કર વસૂલતા નથી.ઉપરાંત, આંતરરાજ્ય વેપાર અથવા વાણિજ્યમાં વિશેષ મહત્વ ધરાવતી જાહેર કરાયેલી ચીજવસ્તુઓની શ્રેણીમાં આ ચીજવસ્તુઓનો સમાવેશ કરીને, આ કાયદાએ સુનિશ્ચિત કર્યું હતું કે, જો કોઈ રાજ્ય આ ચીજવસ્તુઓના સંદર્ભમાં વેચાણ વેરો વસૂલ કરે, તો તે કેન્દ્રીય વેચાણ વેરો અધિનિયમ, ૧૯૫૬માં સમાવિષ્ટ પ્રતિબંધોને આધિન રહેશે."

૭. તે સારી રીતે નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે એકવાર ADE અધિનિયમ હેઠળ માલ વસૂલવામાં આવે, તો રાજ્ય અધિનિયમ હેઠળ રાજ્ય સમાન માલ પર વેચાણ વેરો વસૂલ કરી શકતું નથી.ગોડફ્રે ફિલિપ્સ ઇન્ડિયા લિમિટેડ વિ.યુ. પી. રાજ્ય (૨૦૦૫) ૨ એસ. સી. સી. ૫૧૫., આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યોઃ

"૭૦. તેથી જો તમાકુ એક વૈભવી વસ્તુ હોય તો પણ તેના પુરવઠા પરનો કર રાજ્યની વિશિષ્ટ ક્ષમતાની અંદર હોય છે, પરંતુ કેન્દ્રીય વેચાણવેરો અધિનિયમ, ૧૯૫૬ની કલમ ૧૪ અને ૧૫ સાથે વાંચી શકાય તેવી કલમ ૨૮૬ હેઠળ સૂચવવામાં આવેલા બંધારણીય નિયંત્રણોને આધિન હોય છે અને સૌથી અગત્યનું એ. ડી. ઈ. અધિનિયમ/૧૯૫૭, જે હેઠળ જો રાજ્ય તે અધિનિયમ હેઠળ લાભ લેતું હોય તો તમાકુ પર કોઈ વેચાણવેરો વસૂલ કરી શકાતો નથી."

૮. કોઠારી પ્રોડક્ટ્સ લિમિટેડ (ઉપરોક્ત) માં, પ્રશ્ન એ હતો કે 'તમાકુ' ને એડીઈ અધિનિયમની પ્રથમ અનુસૂચિમાં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે, અને આંધ્રપ્રદેશ સામાન્ય વેચાણવેરો અધિનિયમ ૧૯૫૭ની કલમ ૮ હેઠળ વેચાણવેરામાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી છે, શું 'ગુટકા' પર આંધ્રપ્રદેશ રાજ્ય દ્વારા કર લાદવામાં આવી શકે છે.અદાલતે શોધી કાઢ્યું હતું કે "ગુટકા" તમાકુ હોવાથી, એડીઈ અધિનિયમની પ્રથમ અનુસૂચિમાં પ્રવેશ દ્વારા આવરી લેવામાં

આવે છે અને એડીઈ અધિનિયમ હેઠળ કરપાત્ર છે, તે આંધ્રપ્રદેશ સામાન્ય વેચાણ કર અધિનિયમની કલમ ૮ માં મુક્તિ દ્વારા આવરી લેવામાં આવ્યો હતો. રાજ્ય કાયદામાં "ગુટકા" પર કર લાદવા માટે સુધારો કરી શકાયો ન હોત.

૯. આ અદાલતના નિર્ણયોની એક રેખા છે, જે કોઠારી પ્રોડક્ટ્સ લિમિટેડ (ઉપરોક્ત) જેવો જ મત ધરાવે છે અને એવું માને છે કે 'તમાકુ' અભિવ્યક્તિ દ્વારા આવરી લેવામાં આવેલી વસ્તુઓ અને ADE અધિનિયમની પ્રથમ અનુસૂચિમાં સમાવિષ્ટ અન્ય વસ્તુઓ રાજ્ય દ્વારા કરપાત્ર નથી.

૧૦. ઓરિસ્સા રાજ્ય વિરુદ્ધ રાધે શ્યામ ગુડાખુ ફેક્ટરી (૨૦૧૮) ૧૧ એસસીસી ૫૦૫ માં, મુદ્દો એ હતો કે શું ગુડાખુને એડીઈ અધિનિયમની કલમ ૨ (સી) માં વ્યાખ્યાયિત 'તમાકુ' અભિવ્યક્તિ દ્વારા આવરી લેવામાં આવ્યું હતું કે કેમ. ગુલાબચંદ હરેકચંદ વિરુદ્ધ પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય ૧૯૮૪ એસ. સી. સી. ઓનલાઈન કેલ ૨૭૪ કેસમાં કલકત્તા હાઈકોર્ટના નિર્ણયને પગલે, આ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે ગુડાખુ 'તમાકુ' નું ઉત્પાદન છે અને તેથી, એક એવું ઉત્પાદન જે ઓરિસ્સા વેચાણવેરો અધિનિયમ ૧૯૪૭ની અનુસૂચિની કલમ નંબર ૩૫ દ્વારા આવરી લેવામાં આવેલી મુક્તિમાં આવે છે.

૧૧. રિલાયન્સ ટ્રેડિંગ કંપની, કેરળ વિરુદ્ધ કેરળ રાજ્ય (૨૦૧૧) ૧૫ એસ. સી. સી. ૭૬૨ કેસમાં, આ અદાલતે એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે કપાસ આધારિત તિરપાલને કેરળ જનરલ સેલ્સ ટેક્સ એક્ટ, ૧૯૬૩ હેઠળ વેચાણવેરામાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી હતી, કારણ કે તે એડીઈ એક્ટની પ્રથમ અનુસૂચિ હેઠળ વધારાની એક્સાઇઝ ડ્યુટી માટે યોગ્ય હતી.

૧૨. આગ્રા બેલ્ટિંગ વર્ક્સ (ઉપરોક્ત) માં, પ્રશ્ન એ હતો કે શું ઉત્તર પ્રદેશ વેચાણવેરો અધિનિયમ, ૧૯૪૮ની કલમ ૪ હેઠળ વેચાણવેરો અધિનિયમમાંથી મુક્તિ પામેલા તમામ પ્રકારના સુતરાઉ કાપડનો કોઈ પણ વર્ગ, કલમ ૪ હેઠળ અગાઉની સૂચના પાછી ખેંચ્યા વિના, કલમ ૪ હેઠળ મુક્તિ પામેલી ચીજવસ્તુઓના વર્ગની વસ્તુના સંદર્ભમાં વેચાણવેરાના દરને સ્પષ્ટ કરતી ઉપરોક્ત અધિનિયમની કલમ ૩એ હેઠળ અનુગામી જાહેરનામાના આધારે વેચાણવેરો માટે માન્ય રહેશે.જ્યારે બહુમતીનું માનવું હતું કે મુક્તિ પાછી ખેંચવાની સૂચના કર લાદવાની પૂર્વવર્તી શરત નથી, ત્યારે કલમ ૩એ, B.C.Ray હેઠળ માન્ય સૂચના દ્વારા, જે. બહુમતીના દૃષ્ટિકોણથી અસંમત હતા.

૧૩. આગ્રા બેલ્ટિંગ વર્ક્સ (ઉપરોક્ત) માં, આ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચમાંથી બહુમતી, ૨ ના ગુણોત્તર દ્વારા:૧, અન્ય બાબતોની સાથે, યોજાયેલઃ

"૬. ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ, કલમ ૩ એ ચાર્જ કરવાની જોગવાઈ છે; કલમ ૩ એ કરના દરમાં ફેરફારને અધિકૃત કરે છે અને કલમ ૪ કરમાંથી મુક્તિ પ્રદાન કરે છે.આ ત્રણેય કલમો કાયદામાં સમાવિષ્ટ કરવેરા યોજનાના ભાગો છે અને કલમ ૩એ હેઠળ તેમજ કલમ ૪ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ માત્ર રાજ્ય સરકાર જ કરી શકે છે.જ્યારે કલમ ૪ હેઠળ જવાબદારીમાંથી મુક્તિ આપતી સૂચના પછી, કલમ ૩એ હેઠળ અનુગામી સૂચના કરવેરાનો દર સૂચવે છે, ત્યારે તેમાં કોઈ શંકા નથી કે તેનો હેતુ મુક્તિ પાછી ખેંચવાનો અને વેચાણને સૂચનામાં નિર્ધારિત દરે કરપાત્ર બનાવવાનો છે.કારણ કે મુક્તિ આપવાની અને કરવેરાના દરમાં ફેરફાર કરવાની સત્તા રાજ્ય સરકારમાં નિહિત છે અને તે કાયદાની જરૂરિયાત નથી કે મુક્તિ પાછી ખેંચવાની સૂચના એ કલમ ૩એ હેઠળ માન્ય સૂચના દ્વારા કોઈપણ નિર્ધારિત દરે કર લાદવાની પૂર્વશરત છે, અમે કરદાતાની દલીલમાં કોઈ બળ જોતા નથી જેને ઉચ્ચ અદાલત દ્વારા સમર્થન આપવામાં આવ્યું છે.હકીકતમાં, બીજી સૂચના સરળતાથી સંયુક્ત સૂચના તરીકે ગણી શકાય–મુક્તિ પાછી ખેંચવા માટે અને વધુ કર પ્રદાન કરવા માટે

પણ.જ્યારે બંને કામગીરીઓ માટેની સત્તા રાજ્યમાં નિહિત હોય અને કર વસૂલવાનો ઈરાદો સ્પષ્ટ હોય ત્યારે આપણે બીજા જાહેરનામાને અસર ન આપવા માટે કોઈ વાજબીપણું જોતા નથી.અમે નિર્દેશ કરવા માંગીએ છીએ કે મુક્તિ માલના એક વર્ગના સંબંધમાં હતી અને જ્યારે મુક્તિ ચાલુ છે, ત્યારે હવે કાયદાની કલમ ૩એ હેઠળ ચોક્કસ વસ્તુને સૂચિત કરવામાં આવી છે.

૧૪. બી. સી. રે, જે. બહુમતી દૃષ્ટિકોણ સાથે અસંમત હતા:

*"**૧૪.** વિચારણા માટેનો આગામી પ્રશ્ન એ છે કે વેચાણવેરો લાદવા માટેની અનુસૂચિમાં એક વસ્તુ સહિત કલમ ૩એ હેઠળ જાહેરનામાની શું અસર થાય છે, જોકે વેચાણવેરો અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળ વેચાણવેરામાંથી સામાન્ય મુક્તિ છે.*

...

***૧૫.** સીએસટી વિરુદ્ધ રીટા આઈસ્ક્રીમ કંપની, ગોરખપુર [૧૯૮૧ યુપીટીસી ૧૨૩૯ (ડીબી) (ઓલ એચસી)] ના કેસમાં પણ આવો જ પ્રશ્ન ઊભો થયો હતો અને એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે જ્યાં સુધી કલમ*

૪ હેઠળ સામાન્ય મુક્તિ ચાલુ રહે ત્યાં સુધી વેચાણવેરાની કલમ ૩એ હેઠળ સૂચિત કોઈ ચોક્કસ વસ્તુ પર કર લાદવામાં નહીં આવે.

૧૬. *ઉપરોક્ત તમામ નિર્ણયોના સંદર્ભમાં, એકમાત્ર અનિવાર્ય નિષ્કર્ષ એ છે કે જ્યાં સુધી તમામ પ્રકારના સુતરાઉ કાપડના સંદર્ભમાં કલમ ૪ હેઠળ આપવામાં આવેલી સામાન્ય મુક્તિ ચાલુ રહે ત્યાં સુધી તમામ પ્રકારના સુતરાઉ કાપડમાં આવતા તમામ પ્રકારના પટ્ટાઓ પર કોઈ વેચાણ વેરો લાદવામાં નહીં આવે અને વેચાણવેરાના કાયદાની કલમ ૩એ હેઠળ કરવામાં આવેલી સૂચના પર કલમ ૪ હેઠળની સામાન્ય મુક્તિ પ્રબળ રહેશે. હું એ અભિપ્રાયને સ્વીકારવામાં અસમર્થ છું કે યુ. પી. વેચાણવેરાના કાયદાની કલમ ૩એ હેઠળની સૂચના ઉપરોક્ત કાયદાની કલમ ૪ હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલી સૂચના પછી કરવામાં આવી હોવાથી, કલમ ૩એ હેઠળની અનુગામી સૂચના ઉપરોક્ત કાયદાની કલમ ૪ હેઠળ આપવામાં આવેલી સામાન્ય મુક્તિ પર પ્રભુત્વ ધરાવશે. મારા સુવિચારિત અભિપ્રાયમાં ઉચ્ચ ન્યાયાલય દ્વારા કરવામાં આવેલા તર્ક અને તારણો અપવાદરૂપ છે."*

૧૫. સેલ્સ ટેક્સ ઓફિસર, સેક્ટરઆઈએક્સ, કાનપુર વિરુદ્ધ ડીલિંગ ડેરી પ્રોડક્ટ્સ અને અન્ય (૧૯૯૪) સપ.૨ એસ. સી. સી. ૬૩૯, આ અદાલતની બે

ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે આગ્રા બેલ્ટિંગ વર્ક્સ (ઉપરોક્ત) માં બહુમતીના નિર્ણયને અનુસર્યો હતો અને એવું માન્યું હતું કે, ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય યુ. પી. વેચાણવેરો અધિનિયમ ૧૯૪૮ની કલમ ૪ હેઠળ જાહેરાતો બહાર પાડતું હોવા છતાં, દૂધ અને દૂધના ઉત્પાદનોને વેચાણવેરો વસૂલવામાંથી મુક્તિ આપે છે, પછીથી કલમ ૩એ હેઠળ જાહેરનામું અન્ય વસ્તુઓ વચ્ચે આઈસ્ક્રીમ પરના કરના દરને સૂચિત કરે છે, તમામ પ્રકારની આઈસ્ક્રીમના સંદર્ભમાં મુક્તિ પાછી ખેંચી લે છે અને કલમ ૩એ હેઠળ જાહેરનામામાં નિર્દિષ્ટ દરે આઈસ્ક્રીમના વેચાણને વેચાણવેરાને પાત્ર બનાવે છે.

૧૬. બિહાર રાજ્ય અને અન્યો વિરુદ્ધ કૃષ્ણ કુમાર કાબરા અને અન્ય (૧૯૯૭) ૯ એસ. સી. સી. ૭૬૩ કેસમાં, આ અદાલતની બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે આગ્રા બેલ્ટિંગ વર્ક્સ (ઉપરોક્ત) અને ડીલિંગ ડેરી પ્રોડક્ટ્સ (ઉપરોક્ત) નો ઉલ્લેખ કર્યો હતો અને તેનું પાલન કર્યું હતું અને જણાવ્યું હતું કે યુ. પી. સેલ્સ ટેક્સ એક્ટની કલમ ૩એ અને ૪ એ તે અધિનિયમમાં સમાવિષ્ટ કરવેરા યોજનાનો ભાગ છે અને તેથી, જ્યાં અગાઉની સૂચના દ્વારા કલમ ૪ હેઠળ કરમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવેલી ચીજવસ્તુઓ પરના કરના દરને નિર્ધારિત કરતી કલમ ૩એ હેઠળ જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવ્યું હતું, તે પછીની સૂચનાનો હેતુ હતો મુક્તિ પાછી ખેંચો અને પછીની સૂચનામાં નિર્ધારિત દરે વેચાણને કરપાત્ર બનાવો.

૧૭. અમારા માનવામાં આવેલા અભિપ્રાયમાં કોઠારી પ્રોડક્ટ્સ (ઉપરોક્ત) લાઇન ઓફ કેસ અને આગ્રા બેલ્ટિંગ લાઇન ઓફ કેસ વચ્ચે કોઈ સંઘર્ષ નથી.કોઠારી પ્રોડક્ટ્સ (ઉપરોક્ત) કેસ એ પ્રશ્ન પર હતા કે શું "તમાકુ" અથવા એડીઈ અધિનિયમની પ્રથમ અનુસૂચિમાં ઉલ્લેખિત અન્ય ચીજવસ્તુઓ અને તેથી રાજ્ય વેચાણવેરાના કાયદા હેઠળ વેચાણવેરામાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી છે, તેને અનુસૂચિમાં સુધારો કરીને રાજ્ય કાયદા હેઠળ કરપાત્ર બનાવી શકાય છે.બીજી બાજુ, આગ્રા બેલ્ટિંગ વર્ક્સ (ઉપરોક્ત) કેસ યુ. પી. સેલ્સ ટેક્સ એક્ટની કલમ ૪ હેઠળ વેચાણવેરામાંથી ચોક્કસ માલની સામાન્ય મુક્તિ અને ઉપરોક્ત એક્ટની કલમ ૩એ હેઠળ વેચાણવેરાના દરના સ્પષ્ટીકરણ વચ્ચેના આંતરક્રિયાના પ્રશ્ન પર હતા. આ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે કલમ ૪ હેઠળ વેચાણવેરામાંથી મુક્તિ આપવામાં આવેલી ચીજવસ્તુઓ કલમ ૪ હેઠળ અગાઉ મુક્તિ આપવામાં આવેલી ચીજવસ્તુઓના વર્ગની કોઈપણ ચોક્કસ વસ્તુ માટે વેચાણવેરાના દરને સ્પષ્ટ કરતી કલમ ૩એ હેઠળ અનુગામી જાહેરનામાના આધારે કરપાત્ર રહેશે.કોઈ સંઘર્ષ ન હોવાને કારણે બંધારણીય બેન્ચનો સંદર્ભ અયોગ્ય છે.આ કેસો નિયમિત બેન્ચ સમક્ષ નિર્ણય માટે મૂકી શકાય છે.

૧૮. બીજા પ્રશ્નનો જવાબ આ અદાલતના બંધારણીય ખંડપીઠે ડૉ. જયશ્રી લક્ષ્મણરાવ પાટીલ વિરુદ્ધ મુખ્યમંત્રી અને અન્યોના ચુકાદા દ્વારા આપ્યો

છે.(૨૦૨૧) ૮ એસસીસી ૧.બંધારણીય ખંડપીઠે ભટ, જે. દ્વારા બોલતા ચુકાદો આપ્યોઃ

*"**૧૦.** ઇન્દ્ર સાહની વિરુદ્ધ ભારત સંઘના ચુકાદાઓનું કાળજીપૂર્વક વાંચન [ઇન્દ્ર સાહની વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, ૧૯૯૨ સપ્લિમેન્ટ (૩) એસસીસી ૨૧૭:૧૯૯૨ એસ. સી. સી. (લેન્ડસ) સપ ૧], સ્પષ્ટતા કરે છે કે નવમાંથી સાત ન્યાયાધીશો સંમત થયા હતા કે અનામત પર માત્રાત્મક મર્યાદા અસ્તિત્વમાં છે–જે ૫૦ ટકા છે.ચાર ન્યાયાધીશોના અભિપ્રાયમાં, તેથી, બી. પી. જીવન રેડ્ડી, જે. ના ચુકાદા અનુસાર, આ મર્યાદાને અસાધારણ સંજોગોમાં અને એવી પરિસ્થિતિઓમાં વટાવી શકાય છે કે જેના માટે રાજ્ય અથવા સંબંધિત એજન્સી દ્વારા અલગ સમર્થન આપવું પડે.જો કે, તમામ સાત ન્યાયાધીશોના નિષ્કર્ષમાં સર્વસંમતિ છે કે અનામત માટેની બાહ્ય મર્યાદા ૫૦ ટકા હોવી જોઈએ.નિઃશંકપણે, અન્ય બે ન્યાયાધીશો, રત્નવેલ પાંડિયન અને પી. બી. સાવંત, જે. જે. એ સંકેત આપ્યો હતો કે અનામત પર ૫૦ ટકાની મર્યાદાનો કોઈ સામાન્ય નિયમ નથી.આ સંજોગોમાં, બાહ્ય મર્યાદા એટલે કે ૫૦ ટકાના અસ્તિત્વ વિશેની સામાન્ય સામાન્ય સમજૂતીને ધ્યાનમાં રાખીને, નિયમના અસ્તિત્વ વિશેની અસંગતતા અથવા અનિશ્ચિતતા વિશે અરજદારની દલીલ અથવા અન્ય ચુકાદાઓમાં કોઈ ટોચમર્યાદાની*

ગેરહાજરીના સંદર્ભમાં વિરોધાભાસી અવલોકનો હતા (કે. સુબ્બા રાવના અસંમત ચુકાદાઓ, ટી. દેવદાસન વિરુદ્ધ ભારત સંઘ (૧૯૬૪) ૪ એસસીઆર ૬૮૦:એ. આઈ. આર. ૧૯૬૪ એસ. સી. ૧૭૭], એસ. એમ. ફઝલ અલી અને કૃષ્ના ઐયર, જે. જે. ના ચુકાદાઓ, કેરળ રાજ્ય વિરુદ્ધ એન. એમ. થોમસ [કેરળ રાજ્ય વિરુદ્ધ એન. એમ. થોમસ, (૧૯૭૬) ૨ એસ. સી. સી. ૩૧૦:૧૯૭૬ એસ. સી. સી. (લેન્ડસ) ૨૨૭] અને કે. સી. વસંત કુમાર વિરુદ્ધ કર્ણાટક રાજ્ય [કે. સી. વસંત કુમાર વિરુદ્ધ કર્ણાટક રાજ્ય, ૧૯૮૫ સપ્લિમેન્ટ એસ. સી. સી. ૭૧૪ માં ચિન્નાપ્પા રેડ્ડી, જે. નો ચુકાદો:૧૯૮૫ ધારો કે (૧) એસ. સી. આર. ૩૫૨) એ ઈન્દ્ર સાહનીની [ઈન્દ્ર સાહની વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, ૧૯૯૨, ધારો કે (૩) એસ. સી. સી. ૨૧૭ ની સમીક્ષા અથવા પુનર્વિચારણા માટે મજબૂર કરનારી દલીલ નથી:૧૯૯૨ એસ. સી. સી. (લેન્ડએસ) સપ ૧] નિયમ.

૧૧. પ્રતિવાદીઓએ વિનંતી કરી હતી કે વિવિધ વિષયોમાં અસંગત અવાજો (દેવદાસન [ટી. દેવદાસન વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, (૧૯૬૪) ૪ એસસીઆર ૬૮૦:એ. આઈ. આર. ૧૯૬૪ એસ. સી. ૧૭ ૯], એન. એમ. થોમસ [કેરળ રાજ્ય વિરુદ્ધ એન. એમ. થોમસ, (૧૯૭૬) ૨ એસ. સી. સી. ૩૧૦:૧૯૭૬ એસ. સી. સી. (લેન્ડએસ) ૨૨૭] અને

ઇન્દ્ર સાહની [ઇન્દ્ર સાહની વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, ૧૯૯૨ સપ્લિમેન્ટ (૩) એસ. સી. સી. ૨૧૭:૧૯૯૨ એસ. સી. સી. (લેન્ડએસ) સપ્લિમેન્ટ ૧) ઇન્દ્ર સાહની [ઇન્દ્ર સાહની વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, ૧૯૯૨ સપ્લિમેન્ટ (૩) એસ. સી. સી. ૨૧૭ માં ગુણોત્તરની પુનઃપરીક્ષા તરફ દોરી જવું જોઈએઃ૧૯૯૨ એસ. સી. સી. (લેન્ડએસ) પૂરક ૧].તે નોંધવું ઉપયોગી થશે કે આપેલ બેન્ચમાં સર્વસંમતિ (જેને "સુપર બહુમતી" તરીકે ઓળખવામાં આવે છે)–૫ સૂચવે છેઃ૦ બંધારણીય બેન્ચમાં સર્વસંમત નિર્ણયને સંકુચિત બહુમતી ધરાવતા મોટા બેન્ચ ચુકાદાની કાયદેસરતા પર શંકા કરવા માટે એક મજબૂત અથવા અનિવાર્ય કારણ તરીકે સમજી શકાતો નથી (ઉદાહરણ તરીકે, ૪:૩ મત સાથે, જેના પરિણામે અગાઉના સર્વસંમત પૂર્વવર્તીને ઓવરરુલિંગ કરવામાં આવે છે).સ્ટેર ડિસિસિસનો સિદ્ધાંત બંને ઊભી રીતે કામ કરે છે–એ અર્થમાં કે ઊભી પદાનુક્રમમાં ઉપરીમાં અપીલ અદાલતોના નિર્ણયો, ટ્રિબ્યુનલ્સ અને પદાનુક્રમમાં નીચલી અદાલતોને બાંધે છે, અને આડી રીતે–એ અર્થમાં કે મોટી બેન્ચ રચનાનો ચુકાદો, બંધનકર્તા રહેશે અને નાની બેન્ચ રચનાના ચુકાદા પર પ્રભુત્વ મેળવશે.આમાં તર્ક પૂર્વવર્તી સિદ્ધાંત એટલે કે કાયદામાં સ્થિરતા માટેના કારણમાંથી ઉદ્ભવે છે.જો આ નિયમને દૂર કરવામાં આવે અને પછીના મોટા ખંડપીઠનાં ચુકાદાની કાયદેસરતા પર આ આધાર પર શંકા કરવામાં આવે કે તેમાં અગાઉના ખંડપીઠનાં ચુકાદાની સરખામણીમાં

અભિપ્રાયોની બહુમતી અથવા સંકુચિત બહુમતીનો સમાવેશ થાય છે (જે સર્વસંમત અથવા મોટી બહુમતીનો હોઈ શકે છે, પરંતુ નીચલી ખંડપીઠનાં સભ્યોની), તો અગ્રવર્તી નિશ્ચિતતાના ક્ષેત્રમાં અનિશ્ચિતતા અને સ્પષ્ટતાનો અભાવ રહેશે.જો મોટી ખંડપીઠે આપેલા ચુકાદાની અગ્રવર્તી કાયદેસરતા પર શંકા હોય તો, અદાલતોના પદાનુક્રમને માર્ગદર્શન આપવા માટે અથવા તે જ અદાલતની પછીની ખંડપીઠોને માર્ગદર્શન આપવા માટે કોઈ નિયમો નથી કે જેના વિશે યોગ્ય વાંચન અપનાવવામાં આવે (ઉદાહરણ તરીકે, બહુમતી નક્કી કરવા માટે ધ્યાનમાં લેવાના અગાઉના ચુકાદાઓની સંખ્યા અને પરિણામે સાચો કાયદો).

૧૨. *ઉપરોક્ત તર્કને ધ્યાનમાં રાખીને, એવું માનવામાં આવે છે કે ભૂતકાળમાં અભિપ્રાયોની બહુમતી અથવા વિસંગત અથવા અસંતુષ્ટ ચુકાદાઓનું અસ્તિત્વ–જે કોઈ ચોક્કસ કેસમાં કોઈ ચોક્કસ નિયમને ટેકો આપતા બહુમતી (એકંદર હેડકાઉન્ટ પર) તરફ દોરી ગયું હોઈ શકે છે, તે પછીની, મોટી બેન્ચ દ્વારા સ્થાપિત નિયમની કાયદેસરતાને ઘટાડી શકતું નથી, જેમ કે ઇન્દ્ર સાહની [ઇન્દ્ર સાહની વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, ૧૯૯૨ માં નવ ન્યાયાધીશની બેન્ચનો ચુકાદો] સપ્લિમેન્ટ (૩) એસસીસી ૨૧૭:૧૯૯૨ એસ. સી. સી. (લેન્ડએસ) પૂરક ૧]."*

૧૯. ભટ્ટ, જે. ના મંતવ્ય સાથે રાવ, જે. સ્પષ્ટ રીતે સંમત થયા હતા. (પરિચ્છેદ ૧૯૬) અને ગુપ્તા, જે. (પરિચ્છેદ ૨૨૭).આ અભિપ્રાય સાથે કોઈ મતભેદ નહોતો.ભારતના બંધારણની કલમ ૧૪૫ (૫) ને ધ્યાનમાં રાખીને સુનાવણીમાં બહુમતી ન્યાયાધીશોની સંમતિને અદાલતના ચુકાદા અથવા અભિપ્રાય તરીકે ગણવામાં આવશે.એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે મોટી સંખ્યાની બેન્ચનો બહુમતીનો નિર્ણય, બહુમતી ધરાવતા ન્યાયાધીશોની સંખ્યાને ધ્યાનમાં લીધા વિના, ઓછી સંખ્યાની બેન્ચનો નિર્ણય પર પ્રભુત્વ ધરાવશે.

૨૦. ***ડૉ. જયશ્રી લક્ષ્મણ રાવ (ઉપરોક્ત)*** માં પાંચ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે આપેલા નિર્ણયને ધ્યાનમાં રાખીને, આ અદાલત માટે આ પ્રશ્નનો જવાબ આપવાની જરૂર નથી.

ન્યાયમૂર્તિ હેમંત ગુપ્તા

એ. હું માનનીય ઈન્દિરા બેનર્જી જે. દ્વારા લખાયેલા ચુકાદા સાથે સંપૂર્ણપણે સંમત છું. જો કે, પ્રશ્ન નંબર ૨ ના સંદર્ભમાં, હું વ્યક્ત કરેલા અભિપ્રાયને પૂરક બનાવવા માંગુ છું.

બી. શ્રી ગોપાલ શંકરનારાયણન, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે બંધારણની કલમ ૧૪૫ (૫) નો ઉલ્લેખ કરીને દલીલ કરી હતી કે આ અદાલતનો ચુકાદો કેસની સુનાવણીમાં હાજર ન્યાયાધીશોની બહુમતીની સંમતિ સાથે આપવો ફરજિયાત છે, પરંતુ આ ખંડમાં કંઈપણ એવા ન્યાયાધીશને અટકાવે તેવું માનવામાં આવશે નહીં જે અસંમત ચુકાદો અથવા અભિપ્રાય આપવા માટે સંમત ન હોય.આમ, બંધારણ પોતે જ ધારણા કરે છે કે ચુકાદો બહુમતી ન્યાયાધીશો દ્વારા આપવામાં આવે છે.

સી. ૦૧.૦૨.૧૯૭૭ થી ૪૨મા સુધારા દ્વારા બંધારણમાં કલમ ૧૪૪A દાખલ કરવાનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો.સુધારો આ રીતે વાંચે છેઃ

"૧૪૪–કાયદાના બંધારણીય માન્યતાને લગતા પ્રશ્નોના નિકાલ માટેની વિશેષ જોગવાઈઓ–(૧) કોઈ પણ કેન્દ્રીય કાયદા અથવા રાજ્યના કાયદાની બંધારણીય માન્યતા અંગેના કોઈ પણ પ્રશ્નને નક્કી કરવાના હેતુસર સુપ્રીમ કોર્ટના ન્યાયાધીશોની ઓછામાં ઓછી સંખ્યા સાત રહેશે.

કોઈ કેન્દ્રીય કાયદો અથવા રાજ્યનો કાયદો સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા બંધારણીય રીતે અમાન્ય જાહેર કરવામાં આવશે નહીં, સિવાય કે આવા કાયદાની બંધારણીય માન્યતા અંગેના પ્રશ્નને નક્કી કરવાના હેતુથી બેઠેલા

ન્યાયાધીશોની ઓછામાં ઓછી બે તૃતીયાંશ બહુમતી તેને બંધારણીય રીતે અમાન્ય માને."

ડી. આ સુધારાને ૪૩મા સુધારા દ્વારા પૂર્વવત્ કરવામાં આવ્યો હતો જ્યારે કલમ ૧૪૪–A ને ૦૧.૦૨.૧૯૭૭ પર અને તેની અસરથી બાકાત રાખવામાં આવી હતી.જો કે કલમ ૧૪૪–A નો કથિત સમાવેશ રદ કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ તે દર્શાવે છે કે વિધાનસભાએ કાયદાની બંધારણીય માન્યતા અંગેના પ્રશ્નને નક્કી કરવા માટે ઓછામાં ઓછા બે તૃતીયાંશ ન્યાયાધીશોની બહુમતીને પણ ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ.તેથી, આવા સુધારાએ પણ અસંમતિ અને લઘુમતી દ્રષ્ટિકોણનો વિચાર કર્યો હતો.

ઈ. ગુજરાત રાજ્ય વિરુદ્ધ ગોરધનદાસ કેશવજી ગાંધી અને અન્ય એ. આઈ. આર. ૧૯૬૨ ગુજરાત ૧૨૮ તરીકે નોંધાયેલા ચુકાદામાં ગુજરાત હાઈકોર્ટની પૂર્ણ પીઠ દ્વારા સમાન પ્રશ્નની તપાસ કરવામાં આવી છે.કોર્ટ અનુગામી ગુજરાત હાઈકોર્ટમાં બોમ્બે હાઈકોર્ટના ચુકાદાઓની બંધનકર્તા પ્રકૃતિ પર વિચાર કરી રહી હતી પરંતુ બેન્ચની આંકડાકીય સંખ્યાના સંદર્ભમાં પણ એક આનુષંગિક પ્રશ્ન પર વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો.જોકે અદાલતના ન્યાયાધીશો વચ્ચે અભિપ્રાયમાં તફાવત છે, પરંતુ વિચારણા માટે ઉદ્ભવતા બીજા પ્રશ્ન માટે લઘુમતીનો મત સુસંગત હતો.લઘુમતી મત એન. એમ. મિયાભોય જે. અને

P.N.Bhagwati જે. દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો છે. અમે ઉપરોક્ત મત સાથે સંમત છીએ.વિદ્વાન માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી એન. એમ. મિયાભોય જે. દ્વારા પસાર કરાયેલ આદેશ આ રીતે વાંચે છેઃ

"૪૪. .....ન્યાયિક ઉદાહરણોની બાબતમાં પછીની અદાલતને માર્ગદર્શન આપનારા સિદ્ધાંતો તે અદાલત દ્વારા (૧૯૪૪) ૧ KB ૭૧૮ માં નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા છે.તમામ ડિવિઝન બેંચો પોતાને કુલ બેંચો દ્વારા બનાવવામાં આવેલી ન્યાયિક પૂર્વધારણાઓથી બંધાયેલી માનતી હતી, માત્ર ન્યાયિક સમુદાયના આધારે જ નહીં, પણ એ આધાર પર પણ કે કુલ બેન્ચમાં ડિવિઝન બેન્ચ કરતાં વધુ સંખ્યામાં ન્યાયાધીશો હોય છે.જો પૂર્ણ ન્યાયપીઠ દ્વારા બનાવવામાં આવેલી ન્યાયિક પૂર્વધારણા પર પુનર્વિચાર કરવાની જરૂર હોય, તો સામાન્ય પ્રથા એ હતી કે આ બાબતને પૂર્ણ ન્યાયપીઠને સોંપવામાં આવે, જેમાં અગાઉની પૂર્ણ ન્યાયપીઠની રચના કરતા વધુ ન્યાયાધીશો હોય, જેના નિર્ણયમાં સુધારો કરવાની માંગ કરવામાં આવી હતી.આ પ્રથા મોટી પૂર્ણ પીઠના ઉદાહરણને ઓછી સંખ્યામાં ન્યાયાધીશોની બનેલી પૂર્ણ પીઠના ઉદાહરણ કરતાં વધુ અસરકારકતા અને બંધનકર્તા સત્તા તરીકે ગણવાની હતી.બ્યુમોન્ટ, સી. જે. દ્વારા ૪૩ બોમ એલ. આર. ૮૬૪ માં આ પ્રથાની ટીકા કરવામાં આવી હતી.૮૬૮ :(AIR ૧૯૪૧ બૉમ્બ ૪૦૮ પૃષ્ઠ ૪૦૯ પર).આ ટીકા

વાજબી હતી કે નહીં તે અંગે આ કેસમાં કોઈ અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવાની જરૂર નથી.જો કે, ઉપરોક્ત કેસમાં વિદ્વાન મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા કરવામાં આવેલા અવલોકનો એ મહત્વપૂર્ણ હકીકતની અવગણના કરે છે કે, જ્યારે પૂર્ણ પીઠમાં મોટી સંખ્યામાં ન્યાયાધીશો હોય છે, ત્યારે નિર્ણય માત્ર વધુ સંખ્યામાં ન્યાયાધીશોનો નથી હોતો, પરંતુ તે વધુ સંખ્યામાં ન્યાયાધીશોની સંયુક્ત ચર્ચાઓ અને ચર્ચાઓમાંથી ઉદ્ભવે છે અને આ હકીકત મોટી સંખ્યામાં ન્યાયાધીશોની બનેલી પૂર્ણ પીઠના નિર્ણયને વધુ બંધનકર્તા સત્તા આપી શકે છે, જે પૂર્ણ પીઠની સરખામણીમાં વધુ બંધનકર્તા સત્તા આપી શકે છે, જેમાં સુપ્રીમ કોર્ટના તેમના લોર્ડશીપ્સ દ્વારા કરવામાં આવેલા અવલોકનોની ઓછી સંખ્યાનો સમાવેશ થાય છે. બે કેસો એ. આઈ. આર. ૧૯૬૦ એસ. સી. ૯૩૬, એ. આઈ. આર. ૧૯૬૦ એસ. સી. ૧૧૧૮, ભારતમાં જે મત પ્રવર્તે તે એ છે કે નાની પૂર્ણ પીઠના નિર્ણયને પ્રાધાન્ય આપીને મોટી પૂર્ણ પીઠના નિર્ણયને અનુસરવો જોઈએ.

XXX XXX XXX

વિદ્વાન માનનીય શ્રી જસ્ટિસ P.N.Bhagwatireads દ્વારા આ રીતે આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હતોઃ–

XXX XXX XXX

૧૧૭. .....શું ઉચ્ચ ન્યાયાલયની અનુગામી પૂર્ણ પીઠ ઉચ્ચ ન્યાયાલયની અગાઉની પૂર્ણ પીઠના નિર્ણયનું પાલન કરવા માટે બંધાયેલી છે, જો કે અગાઉની પૂર્ણ પીઠમાં અનુગામી પૂર્ણ પીઠની સરખામણીમાં ન્યાયાધીશોની સંખ્યા ઓછી હતી?આખરે આ પ્રશ્ન પોતાને એક સાંકડા પ્રશ્નમાં ઉકેલી લે છે, એટલે કે, સંખ્યાત્મક શક્તિની શ્રેષ્ઠતાના સિદ્ધાંતને ક્યાં સુધી લઈ જવો જોઈએ.જો પૂર્ણ ન્યાયપીઠની રચના કરતી ન્યાયાધીશોની સંખ્યા ગમે તે હોય, તો ચાર ન્યાયાધીશોની પૂર્ણ ન્યાયપીઠ ત્રણ ન્યાયાધીશોની પૂર્ણ ન્યાયપીઠના અગાઉના નિર્ણયને ઓવરરાઇડ કરી શકશે, પાંચ ન્યાયાધીશોની પૂર્ણ ન્યાયપીઠ ચાર ન્યાયાધીશોની પૂર્ણ ન્યાયપીઠના અગાઉના નિર્ણયને ઓવરરાઇડ કરી શકશે.બ્યુમોન્ટ, સી. જે. એ ૪૩ બોમ એલઆર ૮૬૪ માં આ સ્થિતિની ચોકસાઈ અંગે શંકા વ્યક્ત કરી હતી:(AIR ૧૯૪૧ BOM ૪૦૮) નીચેની શરતોમાં:—

> ".....દેખીતી રીતે એવું માનવામાં આવતું હતું કે પાંચ ન્યાયાધીશો ચારથી એકની બહુમતીથી, ચાર ન્યાયાધીશોના સર્વસંમત

નિર્ણયને નકારી શકે છે, ચોખ્ખું પરિણામ એ હતું કે ચાર ન્યાયાધીશોનો અભિપ્રાય સંકલન અધિકારક્ષેત્રના પાંચ ન્યાયાધીશોના અભિપ્રાય પર પ્રભુત્વ ધરાવે છે.પૂર્ણ પીઠની સત્તાઓ અને બંધારણ પર બહુ ઓછી સત્તા હોય તેવું લાગે છે.– તેમાં કોઈ શંકા નથી કે કુલ બેન્ચ ડિવિઝન બેન્ચને રદ કરી શકે છે, અને કુલ બેન્ચમાં ત્રણ કે તેથી વધુ ન્યાયાધીશો હોવા જોઈએ; પરંતુ એવું માનવું વિસંગત લાગશે કે પછીની કુલ બેન્ચ અગાઉની કુલ બેન્ચને રદ કરી શકે છે, કારણ કે પછીની બેન્ચમાં અગાઉની સરખામણીએ વધુ ન્યાયાધીશો હોય છે.જો તે નિયમ હોત, તો તેનો અર્થ એ થશે કે સાત ન્યાયાધીશોની બેન્ચ, ચારથી ત્રણની બહુમતીથી, છ ન્યાયાધીશોની બેન્ચના સર્વસંમત નિર્ણયને નકારી શકે છે, જો કે તમામ ન્યાયાધીશો સંકલિત અધિકારક્ષેત્રના હતા."

..... તે આ પરિસ્થિતિની વિસંગતતા હતી જેણે બ્યુમોન્ટ, સી. જે. ને ઉપરોક્ત અવલોકનો કરવા માટે પ્રેરિત કર્યા.જો કે, આ વિસંગતતા આંકડાકીય તાકાતની શ્રેષ્ઠતાના સિદ્ધાંતમાં સહજ છે અને હાઈકોર્ટની પૂર્ણ બેંચોને તેની અરજીમાં તે સિદ્ધાંતની સ્વીકૃતિની રીતમાં ઊભી થવી જોઈએ નહીં.આ જ વિસંગતતા ત્યારે પણ ઊભી થાય છે જ્યારે ઉચ્ચ ન્યાયાલયના ચાર કે પાંચ ન્યાયાધીશો, દરેક બેઠક એક ચોક્કસ મુદ્દા પર

કાયદાનો એક મત લે છે, જ્યારે બે ન્યાયાધીશોની બનેલી ખંડપીઠે અલગ મત લે છે અથવા જ્યારે ત્રણ કે ચાર ખંડપીઠે કાયદાના મુદ્દા પર એક મત લે છે, જેમાં દરેક બે ન્યાયાધીશોની બનેલી હોય છે, જ્યારે ત્રણ ન્યાયાધીશોની પૂર્ણ ખંડપીઠે અલગ મત લે છે.બે ન્યાયાધીશોનો અભિપ્રાય અગાઉના કેસમાં ચાર કે પાંચ ન્યાયાધીશોના અભિપ્રાય પર પ્રવર્તે છે જ્યારે પછીના કેસમાં ત્રણ ન્યાયાધીશોનો અભિપ્રાય આઠ કે દસ ન્યાયાધીશોના અભિપ્રાય પર પ્રવર્તે છે, જોકે તમામ ન્યાયાધીશો સંકલિત અધિકારક્ષેત્રના હોય છે.તેથી, આ વિસંગતતા હાઈકોર્ટની પૂર્ણ બેંચોમાં સંખ્યાત્મક શક્તિની શ્રેષ્ઠતાના સિદ્ધાંતની અરજી સામે માન્ય દલીલ ન હોઈ શકે.આંકડાકીય શક્તિની શ્રેષ્ઠતાનો સિદ્ધાંત એ એક સિદ્ધાંત છે, જે મેં પહેલેથી જ ઉપર નિર્દેશ કર્યો છે તેમ, કાયદાને લવચિકતા પ્રદાન કરે છે અને હાઈકોર્ટના માળખામાં જ ખોટા નિર્ણયોમાં સુધારો કરવા માટે એક સરળ તંત્ર પ્રદાન કરે છે, જે અન્યથા સર્વોચ્ચ અદાલતમાં અપીલ સિવાય પડકારથી મુક્ત રહેશે." *(ભાર મૂકવામાં આવે છે)*

એફ. એ ઉલ્લેખ કરી શકાય છે કે આ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે દાઉદી બોહરા સમુદાયના કેન્દ્રીય બોર્ડ અને અન્ય વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય અને અન્ય (૨૦૦૫) ૨ એસ. સી. સી. ૬૭૩ તરીકે અહેવાલ આપેલા ચુકાદામાં ભારત સંઘમાં અગાઉના બંધારણીય ખંડપીઠે આપેલા ચુકાદામાંથી ટાંકવામાં

આવ્યો હતો અને અન્ય વિરુદ્ધ એલ. આર. દ્વારા રઘુબીર સિંહ (મૃત). વગેરે. (૧૯૮૯) ૨ એસ. સી. સી. ૭૫૪ અને નીચે મુજબ યોજાય છેઃ

"૧૦. સ્ટેર ડિસિસિસના સિદ્ધાંતનો પણ સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો.શેર સિંહ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય [(૧૯૮૩) ૨ એસ. સી. સી. ૩૪૪ નો ઉલ્લેખ કરીને તેમના આધિપત્યનું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:૧૯૮૩ એસ. સી. સી. (સી. આર. આઈ.) ૪૬૧] કે અદાલત સુવિધા માટે બે અને ત્રણ ન્યાયાધીશોના વિભાગોમાં બેસે છે, પરંતુ જો બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે ત્રણની ખંડપીઠના નિર્ણયોને ઓવરરૂલ કરવાનું શરૂ કરે તો તે અયોગ્ય રહેશે.આવું કરવું માત્ર શિસ્તના શાસન અને બંધનકર્તા પૂર્વવર્તીઓના સિદ્ધાંત માટે જ હાનિકારક નહીં હોય, પરંતુ તે કાયદાના મુદ્દાઓ પરના નિર્ણયોમાં અસંગતતા તરફ દોરી જશે; કાયદાના વિકાસમાં સુસંગતતા અને નિશ્ચિતતા અને તેની સમકાલીન સ્થિતિ–બંને તાત્કાલિક નુકસાનકારક રહેશે.

XXX XXX

૧૨. પક્ષકારો માટે વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતોને કાળજીપૂર્વક ધ્યાનમાં લીધા પછી અને ઉપરોક્ત નિર્ણયોમાં

બંધારણની બેંચો દ્વારા નિર્ધારિત કાયદાની તપાસ કર્યા પછી, અમે નીચેની શરતોમાં કાનૂની સ્થિતિનો સારાંશ આપવા માંગીએ છીએઃ

(૧) મોટી સંખ્યાની બેન્ચ દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્ણયમાં આ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત કાયદો ઓછી અથવા સમાન સંખ્યાની કોઈપણ અનુગામી બેન્ચ માટે બંધનકર્તા છે.

(૨) ઓછા કોરમની બેન્ચ મોટા કોરમની બેન્ચ દ્વારા લેવામાં આવેલા કાયદાના દૃષ્ટિકોણથી અસંમત અથવા અસંમત ન હોઈ શકે.શંકાના કિસ્સામાં ઓછા કોરમની બેન્ચ માત્ર મુખ્ય ન્યાયાધીશનું ધ્યાન આકર્ષિત કરી શકે છે અને આ બાબતને વધુ કોરમની બેન્ચ સમક્ષ સુનાવણી માટે મૂકવાની વિનંતી કરી શકે છે, જે બેન્ચનો નિર્ણય વિચારણા માટે આવ્યો છે.સમાન સંખ્યાની અગાઉની બેન્ચ દ્વારા લેવામાં આવેલા અભિપ્રાયની શુદ્ધતા પર શંકા વ્યક્ત કરવા માટે માત્ર સમાન સંખ્યાની બેન્ચ માટે જ ખુલ્લો રહેશે, જેના પર આ બાબતને તે બેન્ચ સમક્ષ સુનાવણી માટે મૂકી શકાય છે, જેમાં તે બેન્ચ કરતાં મોટી કોરમ હોય, જેણે કાયદાને નિર્ધારિત કરવાનો નિર્ણય સંભળાવ્યો હતો, જેની શુદ્ધતા પર શંકા છે.

(૩)....."

જી. નિષ્કર્ષ (૧) એ છે કે સૌથી મોટી સંખ્યાની બેન્ચ દ્વારા આપવામાં આવેલો નિર્ણય ઓછી અથવા સમાન સંખ્યાની કોઈપણ અનુગામી બેન્ચ માટે બંધનકર્તા છે.તે બેન્ચની તાકાત છે, ન્યાયાધીશોની સંખ્યા નહીં કે જેમણે કોઈ ચોક્કસ દ્રષ્ટિકોણ અપનાવ્યો હોય જે સુસંગત હોવાનું કહેવાય છે.જો કે, નિષ્કર્ષ (૨) એ સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ કરે છે કે ઓછા કોરમની બેન્ચ મોટા કોરમની બેન્ચ દ્વારા લેવામાં આવેલા કાયદાના દૃષ્ટિકોણથી અસંમત અથવા અસંમત ન હોઈ શકે.કોરમનો અર્થ બેન્ચની તાકાત થાય છે જે આ મામલાની સુનાવણી કરી રહી હતી.

એચ. આમ, તે યોગ્ય રીતે તારણ કાઢવામાં આવ્યું છે કે કોઈ ચોક્કસ દ્રષ્ટિકોણ ધરાવતા ન્યાયાધીશોની સંખ્યાત્મક સંખ્યા સુસંગત નથી, પરંતુ ન્યાયપીઠની સંખ્યા ચુકાદાની બંધનકર્તા પ્રકૃતિને નિર્ધારિત કરે છે.

સંદર્ભનો નિકાલ કરવામાં આવ્યો.

==========

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.